

MİZAHİ BİR MEKTUP VE KUŞBAZLIĞA DAİR BİR VESİKA: BALAT ŞEYHİ VAHYİ EFENDİ'NİN BAĞDAT VALİSİ HASAN PAŞA'YA GÖNDERDİĞİ MEKTUP

Erhan ÇAPRAZ*

Özet: Osmanlı'da 'mizah' çok yönlü bir karaktere sahiptir. Zira mizah, "şaka" ve "alay" maksadıyla gerek manzum olsun gerek mensur olsun pek çok tür içerisinde kendisine yer bulabilmiştir. Bu bağlamda mektupların da mizahın ortaya çıkmasında önemli bir konuma ve işleve sahip olduğu görülmektedir. Balat Şeyhi Vahyî Efendi'nin Bağdat Valisi Hasan Paşa'ya göndermiş olduğu mektup bu açıdan özgün bir örnek olarak kabul edilebilir. Mektupta kuşbazlık üzerinden mizahın amaçlanmış olması mektubun şekil ve konu özelliklerini doğrudan etkilemiştir. Zira mektup tam anlamıyla Osmanlı'da mektubun kaidelerine uygun bir nitelik taşımamaktadır. Bizce göre bu durumun ortaya çıkmasında, mektubun 'icra'ya dönük dinamik bir yapıya bütap etmesinin tesiri büyüktür. Diğer taraftan mektubun realite ile olan bağı (referans alınan bağlam) kuşbazlığın teşkil etmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Zira bu sayede mektup, kuşbazlığa dair bir vesika niteliği de kazanmıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı'da mizah, mizahi mektup, kuşbazlık, Balat Şeyhi Vahyî Efendi, Bağdat Valisi Hasan Paşa.

A Humorous Letter and a Document About Aviculture: The Letter Written by Vahyi Efendi the Sheik of Balat and Send to Hasan Pasha the Governor of Bagdat

Abstract: In Ottoman period, letters have a very important position and function to reveal the humour. The letter written by Vahyi Efendi the sheik of Balat and send to Hasan Pasha the governor of Bagdat can be considered as an original sample from this point of view. In this letter humour was aimed by aviculture and aviculture affected the letter's form and theme properties. Because of this we can see that this letter doesn't have the properties of Ottoman letter writing rules. For us, the letter's dynamic structure based on the 'performance' has the great effect on this situation. On the other hand, aviculture, the letter's connection to reality, is another import part of the letter. By this property, this letter becomes an document about aviculture.

Keywords: Humour in Ottoman period, humorous letter, aviculture, Vahyi Efendi the sheik of Balat, Hasan Pasha the governor of Bagdat.

"Mektupları bir daha okumamak üzere kaldırır, en nihayetinde de ketumluğumuz uğruna imha ederiz. Böylece o en güzel, en saf yaşam enerjisi bir anda yok olur gider; bizim için de başkaları için de telafisi yoktur bunun." (Garfield 2014: 7).
Johann Wolfgang von Goethe

* Yrd. Doç.Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü. Nevşehir/TÜRKİYE. E-posta: erhancapraz@nevsehir.edu.tr. ORCID ID: 0000-0001-8705-4981

Giriş

Osmanlı döneminde mizah (gülmece) gayesiyle oluşturulan eserler, kaside, gazel, mesnevi, kıt'a gibi nazım şekilleriyle kaleme alınabildiği gibi fikra, hikâye, mektup gibi mensur şekillerle de yazılabilmektedir (Levend 1971: 41). Dolayısıyla Osmanlı dönemi Türk mizahında 'manzum' türlerin yanında 'mensur' türlerin de önemli bir konumu ve işlevi vardır. Fakat hepsinde temel gayenin "şaka" ve "alay" olduğunu söyleyebiliriz (Levend 1971: 37).¹

Mektuplar, "iletişim" ve "haberleşme" yanında mizahın aktarımında da önemli bir yere sahiptir. Bizim burada "Mizahın aktarımında neden mektup kullanılmıştır?" sorusuna vereceğimiz cevap, gerek mizahın çok yönlü karakterinin aydınlatılması, gerekse 'mektup'ların kültürel aktarım süreçlerinde yüklendikleri işlevlerin anlaşılması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden yazıda tespit edilebildiği kadarıyla öncelikle Osmanlı'da mektupların yüklendikleri bazı kültürel işlevler üzerinde durulacak, daha sonra da Balat Şeyhi Vahyî Efendi'nin² Bağdat Valisi Hasan Paşa'ya³ yazmış olduğu mektup sosyo-kültürel bağlamı içerisinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.⁴

¹ Agâh Sırrı Levend, Osmanlı döneminde "gülmece" ve "yergi"yi, "amaç", "konu" ve "kapsam" bakımından dört bölümde ele almaktadır. Bunlar: "İncitmeyen gülmece ve alay", "mutâyebe ve mülâtafa adı altında şakalaşma", "kaba şaka, sataşma ve taşlama" ve "iğrenç yerme ve sövme"dir (Levend 1971: 41).

² Vahyî (1660-1718), İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Mehmed'dir. Fakat Şeyh Seyyid Mehmed Vahyî Efendi olarak tanınmıştır. Babası Balat Tekkesi şeyhliği yapan Seyyid Hasan Nûri Efendi, dedesi ise Eyüp türbedarı olarak bilinen Sünbüliyye Âsîtânesi şeyhi Seyyid Mehmed Eyyübî Efendi'dir. Vahyî, babasının ölümü üzerine Muharrem 1100'de (Kasım 1688) Balat'taki Ferruh Kethüdâ Tekkesi şeyhliğine getirilmiştir. Kılıç Ali Paşa Camii, Eyüp Sultan Camii ve Sultan Selim Camii'nde vaizlik görevini ifa etmiş ve 20 Temmuz 1718'de İstanbul'da vefat etmiştir (Taş 2012: 451). Vahyî'nin bilinen tek eseri *Dîvân*'dır. *Dîvân*'ın biri British Museum Add. 7934'te, diğeri İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitaplığı Manzum 492'de olmak üzere elde mevcut iki nüshası bulunmaktadır (Taş 2004: 241).

³ Hasan Paşa, Gürcü asıllı olup 1657 yılı dolayları doğduğu ve babasının IV. Murad'ın sipahilerinden Matlı Mustafa Bey olduğu belirtilmektedir. Saraya ne zaman ve nasıl girdiği hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Hasan Paşa'nın Enderun'da yetiştiği ve çakırcıbaşılığa getirildiği bilinmektedir. Çeşitli devlet kademelerinde görev yaptıktan sonra 1704'te yaklaşık yirmi yıl kaldığı Bağdat valiliğine atanmıştır. 1724'te Kirmanşah'ta vefat etmiştir (Emecen 1997: 336-337).

⁴ Söz konusu mektup, Balat Şeyhi Vahyî Efendi'nin kendi *Dîvân*'ı ile Mehmed Tevfik'e atfedilen "Nevâdirü'z-Zürefa" adlı eserde yer almaktadır (Mehmed Tevfik (b.t.): 122-131; bk. Ek. 2). Ayrıca Mehmed Tevfik'in eserinde Bağdat Valisi Hasan Paşa'nın Balat Şeyhi Vahyî Efendi'ye cevaben göndermiş olduğu mektup da aktarılmıştır (Mehmed Tevfik (b.t.): 131-134). *Dîvân*'ın Millet Kütüphanesi'ndeki nüshasında mektup "Sâbikan Çakırcıbaşı Olup Ba'dehû Bağdâd Vâlîsi Olan Hasan Paşa'ya Kâ'imedir" başlığını taşıırken, British Museum'daki nüshası ise "Dârü's-selâm-ı Bağdâd-ı Şeref-âbâd Vâlîsi Devletlü Celâletlü Hasan Paşa Hazretlerine Firistâde Kılınan Du'â-nâmeye Vaz' Olunan Kâ'imedür" başlığına sahiptir. Mehmed Tevfik'in eserinde ise mektup "Balat Şeyhi Vahyî Efendi Merhûmun Esâmî-i Tuyûr ve Istîlâhât-ı Kuşbâzan İltizâmıyla Bağdâd Vâlîsi Hasan Paşa'ya Gönderdiği Mektûbun Sûretidir" başlığı altında aktarılmıştır. Ayrıca Balat Şeyhi

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu mektuptan ilk bahseden kişi Ağâh Sırrı Levend olmuştur. Levend “mizah” ve “yergi” tasnifinde mektubu “incitmeden güldüren eserler” arasında değerlendirmiştir (Levend 1971: 42).⁵ Murat Sukan tarafından hazırlanmış yüksek lisans tezinde ise Vahyî'nin *Dîvân*'ında yer alan mektup Latin harflerine aktarılmıştır (Sukan 2005: 605-612). Bizim yazımızda da Vahyî'nin gerek *Dîvân*'ında (bk. Ek 1) gerekse Mehmed Tevfik'in “Nevâdirü'z-Zürefa” adlı eserinde yer alan (bk. Ek 2) mektubu ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Mektup, “çok daha geniş bir hayat bahşetme gücüne sahip” doğası gereği insanları hep ‘daha fazla şey’e teşvik etmiş ve ‘anlam’ı derinleştirmiştir (Garfield 2014: 18). Kanıt niteliği taşıması, hayatları değiştirmesi ve tarihi yeniden şekillendirmesi mektupların belli başlı özellikleridir. Fakat tüm bunların ötesinde mektuplar, beşeri etkileşimleri kolaylaştıran, fikirlerin özgürce çarpıştığı ve önemli ya da önemsiz her ayrıntının karşı tarafa aktarıldığı çok önemli bir ‘mecra’yı teşkil etmektedir (Garfield 2014: 18-19). Dolayısıyla mektup taşıdığı bu temel nitelikler sayesinde gerek toplumsal yaşamda gerekse toplumsal yaşamın ortaya çıkardığı kültürel süreçlerin hemen hemen her aşamasında sıklıkla başvuru bir araç konumuna yükselmiştir.

Mektupların edebî geleneğe de önemli bir kullanım alanı mevcuttur. Tanzimat’a gelinceye kadar mektup türü ‘inşâ’ adı verilen düzyazının içerisinde yer almıştır. Dolayısıyla Osmanlı’da mektupların yazıya geçmiş ilk örneklerini ‘münşeât mecmuaları’nda görmekteyiz (Gökyay 1974: 17). Münşeât mecmualarında ise çok farklı karakterlere sahip mektup örnekleri bulunmakla birlikte ‘inşâ’ kurallarına göre kaleme alınmış klâsik mektuplarla ‘özel’ mektuplar önemli bir yer tutmaktadır.⁶

Osmanlı’da ister klâsik ister özel olsun mektupların yazımı belirli kurallara bağlanmıştır. İnşâ kurallarına göre yazılan mektuplar, mektubun gönderildiği kişinin konumuna uygun hitabın bulunduğu “elkâb” bölümüyle başlamaktadır. Bu bölümden sonra asıl konuya girişin yapıldığı “dîbâce” (ibtidâ) bölümü yer alır. Burada asıl konuya geçmeden önce mektup gönderilen kişiye dönük “dua” bölümü vardır. Dîbâceden sonra gelen “talep” kısmında asıl konuya girilerek mektubun yazılma sebebi açıklanır. “İntihâ” kısmında kalıplaşmış bir dua ve saygı bildiren sözler söylenerek mektup bitirilir. “İmza” atılmadan önce mektuplaşanların yakınlığına bağlı olarak “muhibbiniz”, “muhlisiniz”, “dâiniz” gibi kalıp sözlere yer verilir (Gökyay 1974: 20-21; Kütükoğlu 1997: 221-229; Derdiyok 2000: 280-281). Mektuplar konularına göre de “şefkatnâme, talepnâme, irsalnâme, şevknâme, ilamnâme, şikâyetnâme, şükrynâme, tebriknâme, tehniyenâme, taziyenâme,

Vahyî Efendi'nin *Dîvân*'ında musiki terimleriyle yazılmış “Zübde-i Hânendegân Küçük Müezzin Çelebi'ye” başlığını taşıyan bir mektup daha yer almaktadır.

⁵ Ağâh Sırrı Levend makalesinde Vahyî'nin mektubu Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'ya sunduğunu belirtmektedir (Levend 1971: 42). Bu bilgiyi Levend'den naklen aktaran Tunca Kortantamer de onunla aynı görüşü paylaşmaktadır (Kortantamer 2007: 42) Fakat gerek divan yazmalarında gerekse Mehmed Tevfik'in eserinde yer alan mektubun başında Bağdat Valisi Hasan Paşa'ya sunulduğu açıkça ifade edilmiştir (bk. Ek 1, Ek 2).

⁶ Türk edebiyatında inşâ-mektup münasebeti, türün mahiyeti ve buna dair belli başlı eserler için bk. Tansel 1964: 386-390; Demiray 1974: 88-96; Gökyay 1974: 17-19; Kutluk: 974: 367-378; Derdiyok 2000: 277-286.

ıyâdetnâme, cevapnâme, sernâme, arzihâl, teşekkür, takriz, davetnâme, niyaznâme, tezkire, müzekkere” gibi isimler alır (Derdiyok 2000: 282-286; Gökyay 1974: 20; Kefeli 2002: 21). Ayrıca mektuplar, yazanın veya gönderilenin kültür durumuna, aralarındaki ilgiye, rütbe farkına, ana, baba, oğul oluşuna veya meslek durumuna göre başka başka nitelikler sergilemektedir (Gökyay 1974: 21).

Mektuplar, klâsik edebiyatta sanatkârların “bir sanat ortaya koyma vesilesi” hâline gelmiştir (Haksever 2006: 37). Bu yüzden anlatımın çok önemli bir parçasıdır. Örneğin Fuzûlî’nin *Şikâyetnâmesi*, edebî niteliğe haiz ilk mektup olmanın ötesinde Fuzûlî’nin “sanatkârlık kudretinin emsalsiz bir ifadesi”ni (Karahan: 1948: 250) teşkil etmektedir. Özellikle divan edebiyatında önemli bir yer tutan mesnevilerin çoğunda değişik içerik ve üslup özelliklerine sahip mektup bölümleri bulunmaktadır. Bu bölümler, “yazıldığı dönemin mektuplaşma geleneğine ait bilgiler, inançlar ve çeşitli halk kültürü öğeleri konusunda bilgi vermeleri açısından” (Batislam 2002: 17-18) da oldukça değerlidir. Sadece ‘manzum’ nitelik taşıyan ‘manzum mektupların’ da söz konusu edebiyatta bir gelenek oluşturduğu görülmektedir (Kaya 2007: 115-126).

Mektupların ‘şerh geleneği’ çerisinde de kendilerine yer buldukları görülmektedir. Zira Halep Valisi Silahdar İbrahim Paşa’nın mizah maksadıyla Mahmut adlı bir şahsın dilinden Nâbî’ye göndermiş olduğu mektuba Nâbî’nin cevaben yazmış olduğu mizahi mektup şerhi önemli bir örnek teşkil etmektedir (Dağlar 2011: 195-222).

Yazının ilerleyen bölümünde yeniden ele alacağımız üzere mektupların edebî mahfiller başta olmak üzere ‘meclis’lere açık bir tarafı da bulunmaktadır. Hatta divan şiirinde nazire benzeri şiirler arasında değerlendirilen “muşâareler”in varlığı da bir anlamda bu durumu teyit etmektedir (Köksal 2006: 57).

Develili Seyrâni ile Molulu Revâi arasındaki “mektuplu atışma” örneğinde görüldüğü gibi mektuplar, fasıllarda âşıklar/şairler arasında söze bağlı üstünlüğün tescilinde de önemli bir işlerliğe sahiptir (Çapraz 2014: 85-100). Dolayısıyla mektupların âşık tarzı kültür geleneğinde âşıklar arasında ‘haberleşme’yi sağlamanın yanında âşıkların birbirlerinin bilgisini sınamak maksadıyla ‘muamma’ yönelttikleri bir tür işlevi kazandığını da rahatlıkla ifade edebiliriz (Köktürk 2006: 64).⁷ Ayrıca âşıklara münhasıran mektup-şiirler (manzum mektup), mani, türkü gibi biçimlere de girebilen anonim mektup örnekleri de vardır (Köktürk 2006: 55-64; Esen 1986: 4; Kaya 2000; Tonca 1997).

Mektupların ‘meclis’ zemininde icraya bağlı olarak ‘efsane’lerin aktarım sürecini koordine ettiği de ifade edebiliriz. Zira Kızıl Elma ve Roma Papası Efsanesi’nde görüldüğü üzere efsanenin meddah hikâyesi formundaki iki benzer metni, göndereni de alanı da yeniçeriler olan bir mektup biçimde yazılmıştır (Boratav 2012: 84-88). Dolayısıyla mektupların kıssahanlar veya meddahlar marifetiyle Osmanlı sözel edebiyat geleneği içerisinde kendisine ayrı bir meşruiyet alana açtığını da söyleyebiliriz.

⁷ Âşıklara ait bu tarz manzum ve mensur örnekler için bk. Köktürk 2006: 48-66; Kaya 2000; Tonca 1997; Yakıcı 1993; Yakıcı 2004).

Ele aldığımız mektupta da görüldüğü üzere mektupların bir diğer önemli işlevi de mizahi tesis etmesidir. Bu yüzden de gelenekte yaygın kullanılan bir 'vasıta' hâline dönüşmüştür.⁸ Kısacası Garfield'in söylediği gibi insanları hep 'daha fazla şey'e teşvik etmesi ve 'anlam'ı derinleştirmesi (Garfield 2014: 18) mektubun edebî gelenekte değişen işlevlere bağlı olarak kullanım alanını oldukça genişletmiştir.

1. Balat Şeyhi Vahyî Efendi'nin mektubunun mizahi karakteri

Vahyî'nin mektubunu inşâ kuralları bakımından ele aldığımızda Osmanlı'da mektubun rükünlerine uygun bir şekil benimsenmediğini söyleyebiliriz. Zira mektupta 'talep (hâl bildirme)' ve 'son mektup rüknü dua' kısmı dışında 'elkâb', 'selam' ve 'intihâ' rükünleri bulunmamaktadır. Bu da mektupta 'mizah' maksadıyla bir hâl üzerinden mizaha uygun düşen bir durum yaratmanın amaçlandığını ortaya koymaktadır. Tabii burada Mübahat Kütükoğlu'nun ifade ettiği gibi 'yakınlık derecesine' bağlı olarak mektupta bir 'sade'liğin ve 'basit'liğin sergilendiği de düşünülebilir (Kütükoğlu 1994: 228). Fakat bize göre mektupta, mektup yazmaktan ziyade mizahın amaçlanmış olması mektubun şekil ve konu özelliklerini doğrudan etkilemiştir.⁹ Ayrıca bize göre mektupların ileride ayrıntılı olarak ele alacağımız gibi 'icra'ya dönük dinamik bir yapıya hitap etmesi bazı mektupların klâsik kurallarının dışına çıkarak yayılmasında daha da etkili olmuştur.

Mektupta kuşbazlığa bağlı olarak kurgulanan metnin olay örgüsü şu şekildedir:

1. Çakırcıbaşı Ağa duacıları, Anadolu tarafında (Üsküdar'da) ara sıra ava çıkmak için bir bahçe alınmasını murat ederler.

⁸ Bilindiği kadarıyla mizahi mektup türüyle XVI. yüzyılda karşılaşılmaktadır. Başta Fuzûlî'nin *Şikâyetnâme*'si olmak üzere, Sâni ile Sâi'nin karşılıklı mizahi mektupları ile Nev'î'nin Koca Sinan Paşa'ya gönderdiği ironi dolu mektup bu yüzyıla aittir (Kortantamer: 2007: 23). XVIII. yüzyıl ise mizahi mektupların en fazla yazıldığı dönemdir. Bu dönemde mizahi mektup denildiğinde ilk akla gelen isim ise Kânî'dir (Kortantamer 2007: 42). Mensur mektuplarıyla Kadı Mehmet Abdülbaki Hıfzî, manzum mektuplarının içindeki güldürücü tasvirlerle Sâlim yüzyılın diğer önemli mizahi mektup yazarlarıdır (Levend 1971: 42; Kortantamer 2007: 42).

⁹ Mektubun bir 'edebî tür' mü, yoksa bir 'ifade tekniği' mi olduğu hususundaki tartışmalar bu bağlamda daha da değer kazanmaktadır. Orhan Okay (Okay 2006: 32) ve Emel Kefeli'ye göre (Kefeli 2002) mektubun edebî bir türden çok, bir ifade vasıtası, ifade tekniği olarak düşünülmesi daha doğrudur. Zira "ne olursa olsun edebî metinlerin az-çok bir okuyucusu vardır ve yazar şuurlu olarak veya şuurlu olmaksızın, bilmediği, tanımadığı bu okuyucularını da dikkate almış, belki bir kurmacaya doğru genişletmiş, hiç değilse kelime seçiminde, cümlelerin tertibinde kompozisyonda itina ederek bir üslup oluşturmaya dikkat etmiştir. Hâlbuki günlük, hatıra ve mektuplarda yalnızlığın çerçevesinde olmanın yahut çok dar bir muhatap/dost çevresinde bulunuşun rahatlığı, tabiiği, fakat bunlara bağlı olarak düzensizliği, itinasızlığı vardır." (Okay 2006: 30). Hiç şüphesiz Okay'ın bu görüşleri kendisinin "gerçek mektuplar" (Okay 2006: 32) olarak nitelendirdiği mektuplar açısından geçerlidir. Fakat Vahyî Efendi'nin mektubunda görüldüğü üzere mektupta kuşbazlık üzerinden mizaha dönük bir olayın kurgulanmış olması, bazı mektupların bu değerlendirmenin dışına çıkabileceğini göstermektedir. Ayrıca Osmanlı'da mektupların 'meclis'e yönelik olarak belirli bir dinleyici kitlesine de hitap etmesi mektup yazarını dil ve üslup oluşturmada daha çok gayret etmeye teşvik etmiş olması da kuvvetle muhtemeldir.

2. Ağa bu durumu Kebuteri Çelebi ile meşveret eder. Bunun üzerine Kebuteri Çelebi de Üsküdar'dan soruşturup mutlaka uygun bir yer bulacağını kendisine beyan eder.
3. Fakat Kebuteri Çelebi bu esnada kendilerini kıskananların çıkacağını ve bu işte emeğinin boşa gideceğini dile getirir. Bunun üzerine ağa, kendisinin başkalarının sözlerine kulak asmayacağını söyleyerek ondan bu işi bitirmesini ister ve bu işin karşılığı olarak da ona tımar, akçe, et ve ekmek vereceğini söyler.
4. Bu vaatlerin büyüüne kapılan Kebuteri Çelebi her türlü güçlüğe göğüs gereceğini ifade ederek av köpeklerini arkasına alıp Kumrubeli'ne gelir. Burada Martoloszâde Efendi'ye rastlayıp kendisine Üsküdar'da uygun bir yer olup olmadığını sorar.
5. Martoloszâde Efendi de halkın kendisini 'maslahat-güzar' ve 'âlemin dönücüsü' gibi uçurduğunu, kendi yağıyla kavrulduğunu, zaruri olarak emsaline karışıp sürüden ayrılmayacağını, dolayısıyla yuvasından ve pervaz ettiği dairesinden ayrılmasının zor olduğunu söyleyerek bu hususun Üsküdar'da ihtisas sahiplerinden sorulmasını ister.
6. Kebuteri Çelebi tekrar kanat açıp Süglün Muslı Sarayı'nın köşesinde Bülbülcüzâde Efendi'ye rast gelir. Kendisinin Üsküdar'da vaiz olduğunu, her cuma bülbüller gibi şakıyıp eda ve ifade güzelliği ile Üsküdar ahalisini kendisine çektiğini söyleyerek burada uygun bir yer olup olmadığını kendisine sorar.
7. Bülbülcüzâde Efendi, kendisinin bu hususta bir malumatı olmadığını söyler. Fakat Üsküdar'da Karga Zarf'e bir tezkire yazayım, teftiş edip size bildirsün diyerek bir bitâka (=mektup) yazıp Kebuteri Çelebi'ye teslim eder.
8. Kebuteri Çelebi bitâkayı canı gibi saklayıp hiç durmaksızın Üsküdar'a gider. Karga Zarf'in evine varır. Kapısını çalıp bitâkayı verir ve durumu ona arz eder. Karga Zarf, Toygar tepesinde uygun bir bedel karşılığında alınabilecek benzersiz bir bahçe olduğunu söyler ve sonra bahçeyi Kebuteri Çelebi'ye gösterir.
9. Kebuteri Çelebi de temaşa ettiğinde gerçekten bahçenin türlü yönleriyle eşi benzeri olmayan bir yer olduğunu idrak eder.
10. Bunun üzerine Karga Zarf, ağanın da gelip görmesini ister. Ağanın beğendiği takdirde burayı sahibinden uygun bir bedel karşılığında kolayca satın alabileceğini belirtir.
11. Kebuteri Çelebi avcı köpekleriyle geri dönüp vaziyeti ağaya arz eder. Ağa gelip bahçeyi gördükten sonra beğenip temellük eder.
12. Ağa, duacılarıyla sohbet ve ülfette iken bu vesileyle bir ziyafet vereceğini söyler. Yârân da davet edileceklerin öncelikle bir deftere yazılmasını, yazılanlardan da hem-cins olduklarının kendilerine sipariş edilmesini ister.
13. Davetliler, dervişâne türlü hediyelerle davete icabet ederler.
14. Her birinin hediyeleri beğenilip kendileri aşırı ikrama mazhar olurlar.
15. Yârân aşırı derece eğlenirken Çalıküşu aceleyle meclise gelip birkaç hasekinin hızlı bir şekilde bu semte doğru geldiğini ağaya haber verir.
16. Bu sırada bir bostancı içeri girip bostancıbaşının mahalleye geldiğini ve kendilerine kuşçubaşyı gönderdiğini söyler.

17. Kuşçubaşı ileri çıkıp hünkârın bu cemiyete rızasının olmadığını, bu yüzden her birinin kendi kümesine çekilmesini ister. Yoksa kuşlar kalesine kadar sürgün edileceklerini onlara bildirir. Bunun üzerine yârân çil yavrusu gibi dağılır.

18. Yârân, ertesi gün tekrar toplanarak bu fitnenin nereden peyda olduğunu düşünmeye başlar. Sonunda fitnenin sebebinin Baştankara olduğu anlaşılır. Zira Boyacı Hüseyin onu meclise davet etmemiş, diğer yârân da onu meclise davet etmeyi unutmuştur. Ayrıca Baştankara'nın hizmetkârı Kuyruksalan da davetlilerden biri tarafından ayartılmıştır.

19. Yârân, Baştankara'nın gammazlığı alışkanlık hâline getirdiğini, hâlbuki toplulukların ehl-i ırz olduğunu söyleyerek bu duruma karşı çıkar. Ayrıca ırzlarının ayaklar altına alındığını, halk arasına çıkacak yüzlerinin kalmadığını belirterek Baştankara'nın yuvasını basmayı ya da Hünkâr Anka hazretlerine bildirerek onun hakkından gelmeyi düşünürler.

20. Bu düşüncelerden derhal haberi olan Baştankara meclise gelip onlardan özür diler. Arabulucuların da devreye girmesiyle onu affederler. Bunun üzerine taraflarca mükemmel bir temaşa (ziyafet) vadinde bulunulur. Fakat mevsim kış olduğu için vadin icrasını martın başına bırakırlar.

21. Bunun üzerine yârândan her biri kendi menziline gelerek rahat bir nefes alır.

Anlatıda mizah, nükteye dayalı olarak metnin girişinde de geçtiği üzere kuşbazlığın iltizamına ait kavramların bir bakıma 'mazmun' gibi kullanılmasıyla sağlanmıştır. Örneğin anlatıda gammazlığı alışkanlık hâline getiren kişinin (kuş) adı 'Baştankara'dır. Davetlilerin ayartmakla suçlandıkları kişi adı ise 'Kuyruksalan'dır. Dolayısıyla eylem ile eylemin muhatabı arasında yaşanan 'tezat' anlatıda mizahı doğurmaktadır.¹⁰ Bu tezatın yaratılmasında ise kuşbazlığın iltizamına dair mazmunların yerli yerinde kullanması etkili olmuştur. Bu bağlamda metinde gülmenin ortaya çıkmasında 'söz' ve 'hareket' komiğine bağlı olarak 'karakter' komiğinin etkili olduğunu söyleyebiliriz.¹¹

Balat Şeyhi Vahyî Efendi mektubunda devlet hizmetine sarayda 'çakırcıbaşı' olarak başlayan Hasan Paşa'nın durumuna uygun bir olay kurgulamıştır. Vahyî Efendi'nin kurgusunda kuşbazlık¹² iltizamına ait kelimeleri yerli yerinde kullanması

¹⁰ Buradaki mizahın toplumdaki 'sosyal kontrol mekanizması'nın 'gülmek' şeklinde işletilmesine yönelik olduğunu da söyleyebiliriz. Zira, 'gülme' ve 'gülünç bulma işi', "kültürün iç dinamiklerinden doğan bir sosyal denetim şeklidir" ve "bir milletin mensuplarından her biri, kültürün oluşturduğu hayat içinde, ruh ve zihin bakımından uyumsuzluki dikkatsizlik ve bedence uygunsuz hareket görünce, gülmek şeklinde bir sosyal kontrol mekanizması işletilmektedir." (Tural 1993: 117-118).

¹¹ 'Söz komiği', "dil aracılığıyla ortaya konulan gülme"; 'hareket komiği', "genel davranış, hareket ve eylemlerle gerçekleştirilen gülmedir. Hareket komiğinde esas olan mekaniklik, yineleme, tersine çevirme, orantısızlık ve dalgınlıktır."; 'karakter komiği', "söz ve hareket komiğiyle beraber ortaya çıkan anlamlandırmadır. Toplumda uyum sağlayamayan, aykırı düşünce ve davranışlarıyla sosyal gruptan soyutlanan, kabul görmeyen fıkra tipinin saflığı, iyi niyeti, dürüstlüğü, cimrilığı, duygusuzluğu, acımasızlığı gibi olumlu ya da olumsuz karakterleriyle ilgili özelliklerin ortaya konduğu fıkra kompozisyonları, karakter komiğini beraberinde getirdiği için gülünçtür." (Eker 2003: 88).

¹² Avcılık (kuşbazlık), Türklerin tarih sahnesine çıktığı andan itibaren başlayan önemli bir faaliyet alanıdır. Önceleri Türkler, 'ihtiyaçlarını gidermek' ve 'kendi yaşamlarını

onun da kuşbazlığa aşına olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca anlatıda geçen şahıs isimlerinin de dönemin önde gelen kuşbazları olduğu düşünülebilir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla mektupta altmış dört tane kuş ismi geçmektedir. Kuşbazlığın iltizamına ait de sayyad [=avcı kuş yetiştiricisi], kuşçu tımarı, püfterî [=avcı ıslığı], ökse [=kuş tutmakta kullanılan değnek], âzmân [= av köpeği], yuva kızdırmak gibi pek çok tabir yer almaktadır. Ayrıca mektupta geçen Üsküdar, Toygar Tepe gibi yer isimleri de esasında Osmanlı'daki önemli av alanlarını (avlaklar) teşkil etmektedir (Türkmen 2013b: 69, 73, 76). Mektupta kuşbazlığa bağlı bir olay kurgulandığı için temsili (alegorik) bir anlatım şekli benimsenmiştir.¹³ Bu bağlamda kuşbazlığa dair yaşanmış bir tecrübenin belirlenmiş alegorik bazı tipler üzerinden aktarımının söz konusu olduğu da ifade edilebilir.¹⁴

Mektupta dikkati çeken bir diğer husus da kurguya uygun dize ve beyitlere yer verilmiş olmasıdır. Bunun da Osmanlı'da pek çok mektupta görüldüğü üzere, "mektuba güzellik katmak" ve "sözün tesirini artırmak" maksadıyla yapıldığı söylenebilir (Haksever 2006: 41).

sürdürmek' maksadıyla avlanırken; sonrasında ise bu faaliyet, toplumsal yaşamdaki değişime ve dönüşüme bağlı olarak bir gelenek oluşturarak gerek Selçuklularda gerekse Osmanlılarda önemli bir etkinlik icra sahasına dönüşmüştür. Selçuklulara gelindiğinde de av merasimlerine bağlı olarak "sürek avları" ve "kuş avları" şeklinde icra edilen bu etkinlikler bir bakıma "savaşa hazırlık" ve "tatbikat" mahiyeti taşımıştır (Hacıgökmen 2012: 16-27). Av sonrası büyük toylar (han-ı yağma, ziyafetler) tertip edilerek eskiden kalma gelenek sürdürülmüştür (Hacıgökmen 2012: 27-36). Ayrıca Selçuklularda sultanın av işlerini düzenleyen "Emir-i Şikâr (Bazdâr / Şahinci ve Kuşçular)" adı verilen emirler tayin edilerek "avlaklar" ve "şikârhâneler"de (avhâne) avın devlet eliyle tertibi sağlanmıştır (Hacıgökmen 2012: 36-66). "Sürek avı" ve "kuş avı" şeklinde devam eden avcılık faaliyeti, Osmanlı'da da mükemmel bir teşkilata sahip olan bir kuruluşur (Türkmen 2013b: 25-69, 90-106). Bu teşkilat bünyesinde ava bağlı işleri düzenleyen çeşitli görevliler vardır. Bunlardan çakırcılar, "padişah ava gittiğinde ellerinde ava alıştırmış doğan türünden büyük yırtıcı çakır kuşlarını tutarlar ve av için kullanırlardı." (Özcan 1993: 189). XVI. yüzyıldan itibaren avcılıkla ilgili görevliler sayısı hızlıca artmış, görevliler çakırcıbaşı, şahincibaşı, atmacıbaşı ve doğancıbaşı gibi ağaların emri altında toplanmışlardı. Çakırcıbaşı ise "Osmanlı sarayında av işleriyle uğraşan yüksek rütbeli görevlilerden çakırcıların ve şikâr ağalarının amiri"dir (Özcan 1993: 189). Ayrıca çakırcılar taşrada da yaygındır. Bunlar dağlardaki çakır yuvalarından çakır yavrularını toplayarak bunları av için yetiştirmişlerdir. Bu hizmetlerinin karşılığı olarak vergiden muaf tutulmuşlar ve tımara malik olmuşlardır (Özcan 1993: 189-190). Dolayısıyla Osmanlı'da avcılarının ve kuşların durumu kayıt altına alınmış; avcılık ve avcı kuş yetiştirme faaliyeti devlet tarafından denetlenmiş ve desteklenmiştir (Ergüzel 2009: 15). Osmanlı'da daha sonraki süreçte ise bu uğraş "kuşbâzi (kuşçuluk)" adı altında günlük yaşamda yaygın bir meşgale hâlini almıştır (Ceylan 2015: 9).

¹³ Klâsik kültürde alegorinin mahiyeti için bk. Açıl 2013.

¹⁴ Kuşların temsiline bağlı olarak kurgulanan mizahın "Da'vâ-yı Tuyûr" adlı bir anlatıda da yer aldığı görülmektedir (Çapraz 2017: 137-158). Hatta bu metinde de mizahın benzer bir karaktere sahip olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Her ne kadar kuşların temsiline dönük bu anlatılar Osmanlı dönemi mizah anlayışına uygun bir nitelik taşısa da (Kortantamer 2007: 133) Osmanlı'da insanların gündelik yaşamında önemli yer tutan ilgi ve ihtiyaçlarına bağlı olarak gelişen bir anlatı geleneğinin varlığını açıkça ortaya koymaktadır. Tabii bu anlatı geleneğinin teşekkülünde 'doğal çevre' ve 'toplumsal yapı' doğrudan etkili olmuştur.

2. Balat Şeyhi Vahyî Efendi’nin mektubunun ‘bağlamı’ ve ‘icra bağlamı’

Jankelevitch’e göre Osmanlı’da ‘sosyal yaşam’ ile ‘anlatı geleneği’ arasında diyalektik bir ilişki mevcuttur. Bu yüzden Osmanlı’da “referans alınan bağlam”, icra edilen/anlatılan metinler sayesinde aktarılmaktadır. Zira “mizahi nüktelerin, şakaların, karikatürlerin aktarılabilmesi ancak, referans alınan bağlam mizahının ‘dolaşım alanı’ını oluşturan kişiler tarafından biliniyorsa mümkündür.” (Feneoglio-Georgon 1996: 9).

Bu açıdan baktığımız zaman, Balat Şeyhi Vahyî Efendi’nin mektubunda mizahın ‘kuşbazlık’ üzerinden gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Yani metnin bağlamını ‘kuşbazlık’ teşkil etmektedir. Dolayısıyla burada mektup, ‘realite’ ile olan bu bağı münasebetiyle aynı zamanda kuşbazlığa dair bir vesika niteliği de kazanmıştır.¹⁵

Esasında mektuplar, “özel bir yazışma metni”dir (Haksever 2006: 46) ve bu yönüyle “mahremiyet”i içermektedir (Haksever 2006: 46; Okay 2006: 30). Fakat mektupların “özel” alandan “umumi” alana çıkan bir tarafı da bulunmaktadır (Haksever 2006: 47). Bize göre mektupların umumi alanlara taşınmasında ‘edebiyat mahfilleri’nin veya dinleyici kitlesinin belirli tiplerden müteşekkil olduğu saz ve söz ‘meclis’lerinin de tesiri büyüktür.¹⁶ Nitekim XVII. yüzyıl divan şairi Nâbî’nin çağdaşı Hakkî mahlasıyla şiirler söyleyen Ermeni aşuğ Mosis’e yazmış olduğu mizahî mektup bu bağlamda daha çok değer kazanmaktadır. Mektup, Mosis’in Nâbî’ye göndermiş olduğu “şairâne” ve “münşiyâne” mektubuna karşılık “hezlâmîz” ve “mizahî” bir karaktere sahiptir (Dağlar 2012: 84). Fakat mektubun bizim açımızdan daha da önemli olan yanı, gerek ‘bağlam’ gerekse ‘hedef kitlesi’ olarak ‘meclis’e dönük bir yapı ile bütünleşmeyi içermesidir. Dağlar, türlü yönleriyle bu bütünleşmeyi sağlayan mektubun temel karakterini şu şekilde dile getirmektedir:

“Mosis’in mektubunun Nâbî’nin de hazır bulunduğu meclise ulaşması ile birlikte, mecliste müheyya olanların, bilhassa da Nâbî’nin dikkatleri mektubun kesesinden başlayarak mührü, kokusu, satır düzeni, hattı, mürekkebi, lafızları, manası, üslubu, edebî yönü üzerine toplanmıştır. Güya mektubun muhatabı (Reff’â ya da Nâbî) bunlarla ilgili meclistekilerin ve özellikle de üstadın -ki bu üstad Nâbî’nin kendisidir- izlenim ve fikirlerini sormuş, bu sorular ve karşılığında aldığı cevapları bir araya getirerek mektubun asıl bölümünü oluşturmuştur. Dolayısıyla mektuba ‘dedim-dedi’li

¹⁵ Osmanlı anlatı geleneğinde ‘realite’ ile kurulan bağ, anlatının dolayısıyla anlatımın sürekliliğini sağlamada önemli bir ‘belirleyici’ işlevi taşımaktadır. Bu hususta bk. Elçin 1997: 69-99; Güngör 1999: 143-150; Güngör 2006: 43-52; Güngör 2012: 1-20; Ulunay, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/13047> (13.04.2017).

¹⁶ Halil İbrahim Haksever, mektupların umumi alanlara çıkması gerçeğini “bugün mektup dediğimiz, ama eski Türk edebiyatı dönemlerinde çok farklı isimlerle anılan bu metinlerin bazıları siyasî-idarî birtakım bilgileri ihtiva ettiklerinden, zamanla tarihin ve umumun malı olmuşlardır. Bir kısmı şair olan ve edebî-özel mektupları yazanlar da, bunları kaleme alırken bile, şiirlerin divanlarda toplanması gibi, münşeat mecmualarında sergileneceğini tahmin etmiş veya istemiş olmalıdır. Zaten bu inşâî mektuplar, gerek yazarları, gerekse daha sonraki yıllarda gelen derleyicileri tarafından çok değerli metinler olarak görülmüşlerdir. Bu sebeple onlar da ‘özel’ alanlardan ‘umumi’ alana çıkıp, mecmualarda araştırmalara açık hâle gelmişlerdir” (Haksever 2006: 46-47) şeklinde izah etmektedir. Şüphesiz Haksever’in sürece bağlı olarak ortaya koyduğu bu izahı Balat Şeyhi Vahyî Efendi’nin mektubu için de geçerlidir. Fakat bize göre bu süreçte dinleyiciyle veya okuyucuyla bütünleşen bir yapının varlığının da özellikle vurgulanması gerekmektedir.

mürâcaa üslûbu hâkimdir. Bu durumda mektubu ya güya Refî'â'nın dilinden Nâbî'nin kaleminin ya da tamamen Nâbî'nin mizahi muhayyilesi ile kaleminin ürünü kabul etmek gerekir.” (Dağlar 2012: 86).

Yine Nâbî'yi ‘kızdırmak’ ve ‘söyletmek’ için Silahdar İbrahim Paşa'nın maiyetiyle birlikte Halep'ten ayrılış yolunda Habeşizâde'ye Mahmut'un dilinden yazdırıldığı mektup (Dağlar 2011: 205), mektubun icra zeminine dönük bize önemli bir veri sağlamaktadır. Dolayısıyla bu örneklerden yola çıkarak Osmanlı'da şairler arasındaki üstünlük mücadelesinin ‘meclis’ zemininde ve hatta meclistekilerle mektuba bağlı olarak da gerçekleştiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.¹⁷ Hatta divan şiirinde nazire benzeri şiirler arasında değerlendirilen “muşâareler”in varlığı da bu gerçeği bir diğer yönden pekiştirmektedir. Zira muşâareler, bir mecliste şiir okuyan bir şaire aynı mecliste bulunan diğer şair/ler/in anında irticalen cevap verdiği bir tanzir şeklinde olabileceği gibi şairlerin karşılıklı mektuplaşması suretiyle de yapılabilmektedir (Köksal 2006: 57). Ayrıca âşık tarzı kültür geleneği içerisinde gördüğümüz ve bize göre muşâarelerin tesiriyle teşekkül eden “mektuplu atışma”lar da ‘meclis’ zemininde gerçekleşen söz yarışındaki yenilmezlik mücadelesinin bir başka boyuta taşınmasından öte bir şey değildir (Çapraz 2014: 85-100).

Bu itibarla Balat Şeyhi Vahyî Efendi'nin yazmış olduğu mektubun benzer zeminde bir icra süreci yaşadığını rahatlıkla düşünebiliriz. Fakat bu mektuplaşmada muhatabın Bağdat Valisi Hasan Paşa olması, mizahın dolaşım alanının belli bir çevreyle sınırlı kaldığını akla getirmektedir. Ayrıca Fowler'in mizah tasnifinde bu çeşit mizahta dinleyici çevresinin ‘sempatik tipler’den müteşekkil olduğu gösterilmektedir (Türkmen 2013a: 39). Fakat diğer taraftan bu durum bize her ne kadar mektubun ‘icra bağlamı’na dair bazı ipuçları sunsa da mektubun paylaşılma alanının ‘yazıcı/anlatıcı’ için bir saygınlık kazanma meydanına dönüşebileceğini de ima etmektedir. Nitekim *Dîvân* yazmalarında mektubun “kaime” olduğuna dair bir başlık taşınması, mektupta mizaha dönük bir tasarruf olarak değerlendirilebileceği gibi söz konusu imaya işaret şeklinde de düşünülebilir. Zira kaime, üst makamlardan alt makamlara veya büyüklerden küçüklere yazılan resmî kâğıtlara verilen bir isimdir (Kütükoğlu 1994: 275; Haksever 2006: 38). Dolayısıyla bu tutum, mektupta kurgulanan mizahın bir parçası olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan bu başlıkla Vahyî Efendi'den Hasan Paşa'ya doğru saygınlığa bağlı ilerleyen bir süreç de ima ediliyor olabilir. Zira yukarıda sunduğumuz örneklerde de görüldüğü üzere, sanatkarlar bu sayede başta edebî mahfiller olmak üzere dinleyiciye dönük tüm alanlarda saygınlık elde ederek şöhretlerinin yayılmasını da sağlamışlardır. Nitekim Kaya'nın Nâbî'nin *Münşeât*'ından aktardığı şu anekdot bu sürece ışık tutar bir mahiyet taşımaktadır:

“Bir gece Şehit Ali Paşa'nın (1667-1716) konağında verilen bir ziyafet sırasında, bir davet mektubunun kaç şekilde yazılabileceği ile ilgili bir iddia üzerine, herkes üç örnek üzerinde hemfikir olurken Nâbî, on beş ayrı şekilde yazarak herkesi şaşırttı: Ancak üsluptaki ağırlık, anlatımdaki yoğunluk, mektubu içinden çıkılmaz ve anlaşılmaz şekle sokmuş olması koşulu ile.” (Nâbî, vr. 3a-4a; oradan Kaya 2007: 116-117).

¹⁷ XVI. yüzyılda Sâni ile Sâni'nin karşılıklı mizahi mektupları ile Nev'î'nin Koca Sinan Paşa'ya gönderdiği ironi dolu mektubu da bu bağlamda düşünülebilir (Kortantamer 2007: 23).

Ele aldığımız mektubun Mehmed Tevfik’in eserine cevaben yazılmış mektupla beraber aktarılmış olması ve mektubun nüshalarında gözümüze çarpan bazı ufak tefek kelime değişiklikleri bir bakıma mektubun yayılma sürecini ve bu süreçteki başarısını ortaya koymaktadır.

Ayrıca bize göre mektubun dinleyici kitlesine (icra) dönük oluşunun bir diğer yönü de dil ve üslup özelliğidir. Mektubun dili, konuşma dilinin sadeliği ve yalınlığı içerisinde şekillenmiştir. Esasında zaman zaman yalın söyleyişler görülse de Vahyî’nin Arapça ve Farsça tamlamaların yoğun olduğu eserlerindeki dili “süslü” ve “külfetli”dir (Taş 2012: 451). Dolayısıyla mektubun dil ve üslup özelliğinin teşekkülünde icra zeminine dönük olmasının etkili olduğu düşünülebilir. Yani mektup dilinin sade ve yalın oluşu, Vahyî’nin ‘meclis’e (dinleyici çevresine) dönük mektubuna dair bir tasarrufu olarak da değerlendirilebilir. Tabii bu dil hususiyetinin ortaya çıkmasında mektubun kendi içerisinde bağlama dönük (kuşbazlık) bir kurgu yaratarak bunu ‘diyaloga’ dayalı bir anlatım şekliyle ortaya koymasının da tesiri büyüktür.

Diğer taraftan Osmanlı’da patrimonial [=ataerkil] toplum yapısı vardır. Bu yüzden ilim ve sanat tamamen patronaja bağlıdır (İnalçık 2010: 9-18). Sanatkârın bu yapıda ayakta kalabilmesi için ‘hami’ ile güçlü bir irtibatı tesis etmesi gerekmektedir. Bu da aslında sanatkârın değişik mahfillerde değişik vasıtalarla elde edeceği saygınlık ile doğru orantılıdır. Nitekim şair ve yazarları himaye eden Silahdar İbrahim Paşa’nın Nâbî ile gerek mektuba gerekse müşâareye bağlı olarak kurduğu yakınlık (Dağlar 2011: 207) bizim açımızdan önemli bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Okçuzade örneğinde görüldüğü üzere mektubun (inşâ) Osmanlı’da kariyere ulaşmada önemli bir tesiri de bulunmaktadır (Woodhead 1988: 143-159). Balat Şeyhi Vahyî Efendi’nin mektubu da bu bağlamda değerlendirilebilir. Dolayısıyla Osmanlı’da ‘mektup’ üzerinden saygınlığa dönük bir kimlik inşasının tesis edilmeye çalışıldığı açıkça ifade edilebilir. Tabii mizahi mektup, kendi imkân ve kabiliyetleri sayesinde dinleyici/okuyucu çevresinde sosyal yaşamı canlandırıcı eğlence işlevini her zaman sürdürmesini bilmiştir. Dolayısıyla ele aldığımız mektupta bu işlevin tesisine dönük, ‘hüner göstermek’ kasdıyla, dostlar arasında yakınlığa bağlı bir mektuplaşmanın gerçekleştiği de düşünülebilir.

Sonuç

Osmanlı’da mektup, gerek inşâ geleneğinde gerekse kültürel aktarım süreçlerinde önemli bir konuma ve işleyişe sahiptir. Bu duruma bağlı olarak sanatkâr, hüner göstermek kasdıyla gerek manzum gerek mensur olsun eserlerinde mektubun sunmuş olduğu imkân ve vasıtalarla etkili bir şekilde yararlanmasını bilmiştir. Balat Şeyhi Vahyî Efendi’nin mektubu da bu açıdan özgün bir nitelik taşımaktadır.

Ele aldığımız mektupta her ne kadar mektup mizah için bir araç vazifesini üstlenmiş olsa da sahip olduğu bazı özellikler sayesinde mizahın yaratılmasını kolaylaştırarak Osmanlı dönemi kültürel aktarım sürecinde kendine apayrı bir ‘kanal’ daha açmıştır. Dolayısıyla bu kanalın dinleyiciyi/okuyucu üzerinde tesirinde ‘mizah’ doğrudan etkin bir vaziyete sahiptir. Bu süreçte ‘kuşbazlık’, realite ile bağı güçlendirerek mizahın dolaşım alanında muhatabı nezdindeki tesirini daha da güçlendirmiştir. Böylece Fowler’in mizah tasnifinde görüldüğü üzere mizah, gözleme dayalı olarak insan tabiatının türlü cephelerinin keşfine de kapı aralamıştır.

Hiç şüphesiz, 'klâsik' de olsa, 'özel' de olsa mektupların kendilerine özgü 'inşâ' hususiyetleri vardır. Fakat mektubun edebiyat mahfillerine açık bir tarafının da olması, yani meclislerde 'icra' bağlamına uygun bir şekilde dinleyici çevresinin eğlenme ihtiyacına farklı bir kanal açması, onun kendi klâsik tarzının dışına çıkarak değişik 'form'lar kazanmasına sebep olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Osmanlı'da mektupların 'icra bağlamı'na göre de şekillenen bir karaktere sahip olduğu açıkça ifade edilebilir.

Kaynakça

- AÇIL, Berat, (2013), *Klasik Türk Edebiyatı'nda Alegori*, İstanbul: Küre Yay.
- BATİSLAM, Hanife Dilek, (2002), "Mesnevilerde Mektup Tarzı Anlatım", *İlmî Araştırmalar*, 13:17-34.
- BORATAV, Pertev Naili, (2012), "Kızıl Elma ve Roma Papası Efsanesi", (Çev.: M. Öcal Oğuz), *Millî Folklor*, 48: 84-88.
- CEYLAN, Ömür, (2015), *Kuşlar Divânı / Osmanlı Şiir Kuşları*, İstanbul: Kapı Yay.
- ÇAPRAZ, Erhan, (2014), "Söz Söyleme Yarışında Yenilmezliğin Bir Başka Boyutu: Develili Seyrânî ile Molulu Revâî Arasında Bir Mektuplu Atışma", *Türk Kültürü Araştırmaları*, 2014/2: 85-100.
- ÇAPRAZ, Erhan, (2017), "Osmanlı Dönemi 'Sözel Mizah Geleneği'ne Ait Bir Eser: Dâ'vâ-yı Tuyûr", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 47: 137-158.
- DAĞLAR, Abdülkadir, (2011), "Nâbî'nin Mizahî Bir Mektup Şerhi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 18/1: 195-222.
- DAĞLAR, Abdülkadir, (2012), "Nâbî'den Ermeni Aşuğ Hakkî Mosis'e Mizahî Mektup", *Millî Folklor*, 95: 83-95.
- DEMİRAY, Kemal, (1974), "Tanzimat'tan Günümüze Değın Mektup", *Türk Dili (Mektup Özel Sayısı)*, 274: 88-96.
- DERDİYOK, İ. Çetin, (2000), "Osmanlı Devrinde Mektup Yazma Geleneği", *Yeni Türkiye (Osmanlı Özel Sayısı IV)*, 34: 277-286.
- EKER, Gülin Öğüt, (2003), "Fıkralar", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 3, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., III: 63-130.
- ELÇİN, Şükrü, (1997), "Kitâbî, Mensur, Realist İstanbul Halk Hikâyeleri", *Halk Edebiyatı Araştırmaları 2*, Ankara: Akçağ Yay.: 69-99.
- EMECEN, Feridun, (1997), "Hasan Paşa, Eyüplü", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul: TDV Yay.: 451-452.
- ERGÜZEL, M. Mehdi, (2009), "Giriş", *Kitab-ı Bâz-name-i Padişahi*, (Hzl.: M. Mehdi Ergüzel), Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.: 13-17.
- ESEN, Ahmet Şükrü, (1986), *Anadolu Türküleri*, (Hzl.: P. N. Boratav ve F. Özdemir), İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.
- FENOGLİO I. ve F. GEORGİON, (1996), "Sunuş", *Doğu'da Mizah*, (Hzl.: I. Fenoglio ve F. Georgeon), (Çev.: Ali Berktaş), İstanbul: Yapı Kredi Yay.: 7-15.
- GARFIELD, Simon, (2014), *Mektup*, (Çev.: Zeynep Yeşiltuna), İstanbul: Domingo Yay.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, (1974), "Tanzimat Dönemine Değın Mektup", *Türk Dili (Mektup Özel Sayısı)*, 274: 17-19.
- GÜNGÖR, Şeyma, (1999), "İstanbul Halk Hikâyelerinde Çevre, Kültür Unsurları ve Toplum Hayatı", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yay.: 143-150.
- GÜNGÖR, Şeyma, (2006), *İstanbul Meddah Hikâyeleri: 1 / Tifflî Hikâyesi*, İstanbul: Çantay Kitap.
- GÜNGÖR, Şeyma, (2012), "IV. Murad'ın Yer Aldığı İstanbul Meddah Hikâyelerinde Sosyal Durum ve Toplum Hayatı", *Bir Meddah Hikâyesi Börekçi Güzeli*, (Hzl.: Ünver Oral), İstanbul: Kitabevi Yay.: 1-20.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, (2012), *Türkiye Selçuklularında Avcılık*, Konya: Kömen Yay.
- HAKSEVER, Halil İbrahim, (2006), "Eski Türk Edebiyatında Mektup", *Hece Mektup Özel Sayısı*, 114/115/116: 37-47.
- İNALCIK, Halil, (2010), *Şâir ve Patron*, İstanbul: Doğu Batı Yay.
- KARAHAN, Abdülkâdir, (1948), "Fuzûlî'nin Mektupları", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3-4: 245-266.

MİZAHİ BİR MEKTUP VE KUŞBAZLIĞA DAİR BİR VESİKA: BALAT ŞEYHİ VAHYİ
EFENDİ'NİN BAĞDAT VALİSİ HASAN PAŞA'YA GÖNDERDİĞİ MEKTUP

- KAYA, Doğan, (2000), “Adanalı Âşıkların Mektup Şiirleri”, *Âşık Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Kitabevi.
- KAYA, İ. Güven, (2007), “Eski Türk Edebiyatında Manzum Mektup Türü ve Pâre Pâre Ahmet Çelebi ile Lâmiî Arasındaki Manzum Mektuplaşma”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 32: 115-126.
- KEFELİ, Emel, (2002), *Anlatım Tekniği Olarak Mektup*, İstanbul Kitabevi Yay.
- KORTANTAMER, Tunca, (2007), *Temmuzda Kar Satmak*, Ankara: Phoenix Yay.
- KÖKSAL, M. Fatih, (2006), *Sana Benzer Güzel Olmaz / Divan Şiirinde Nazire*, Ankara: Akçağ Yay.
- KÖKTÜRK, Şahin, (2006), “Halk Edebiyatında Mektup”, *Hece Mektup Özel Sayısı*, 114/115/116: 48-66.
- KUTLUK, İbrahim, (1974), “Münşeâtlar ve Günümüze Dek Gelen Mektup Betikleri Üzerine”, *Türk Dili (Mektup Özel Sayısı)*, 274: 367-378.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., (1994), *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, (1971), “Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi (Hezl ve Hecv)”, *Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.: 37-45.
- Mehmed Tevfik, (b.t.), *Nevâdirü’z-Zürefa*, Cüz 2, İstanbul: Matbaa-î Âmire.
- Nâbi, *Münşeât*, Topkapı Sarayı Kitaplığı, Revan Kitapları, No:1052, vr. 3a-4a.
- OKAY, M. Orhan, (2006), “Mektuba, Mektuplaşmaya ve Kartpostala Dair”, *Hece Mektup Özel Sayısı*, 114/115/116: 30-36.
- ÖZCAN, Abdülkadir, (1993), “Çakırcıbaşı”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul: TDV Yay.: 189-190.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, (1964), “Türk Edebiyatında Mektup”, *Tercüme*, XVI/77-80: 386-390.
- TAŞ, Hakan, (2004), *Vahyî Divanı ve İncelemesi*, C. 1-2, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniv.
- TAŞ, Hakan, (2012), “Vahyî”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul: TDV Yay.: 451-452.
- TONCA, Özlem, (1997), *Mektup Şiirler*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TURAL, Sadık Kemal, (1993), “Nekre ve Nükte Kavramlarının Kültür İçindeki Yeri ve Fonksiyonları”, *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ankara: Ecdâd Yay.
- TÜRKMEN, Fikret, (2013a), “Fowler’in Mizah Tasnifi (1926)”, Seyyid Burhaneddin Çelebi, *Nasreddin Hoca Lâtifeleri*, (Hzl.: Fikret Türkmen), İstanbul: Büyüyenay Yay.: 27-39.
- TÜRKMEN, Mustafa Nuri, (2013b), *Osmanlı’da Av Kültürü*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- ULUNAY, [Refi Cevad], “Halk Romanları ve Halk Romancılığı”, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/13047> (Erişim Tarihi: 13.04.2017).
- YAKICI, Ali, (1993), “Âşık Tarzı Türk Şiirinde Mektup Geleneği”, *Millî Folklor*, 17: 55-56.
- YAKICI, Ali, (2004), “Âşıklar Arasında Mektuplaşma Geleneği ve Âşık Hasan ile Sefil Molla’nın Mektupları”, *Prof. Dr. Abdurrahman Güzel’e Armağan*, Ankara: Gazi Eğitim ve Kültür Vakfı Yay.: 660-668.
- WOODHEAD, Christine, (1988), “Ottoman İnşa and Art of Letter-Writing: Influences upon the Career of the Nişancı and Prose Stylist Okçuzade (d. 1630)”, *Osmanlı Araştırmaları*, 7-8: 143-159.

Ekler:

Ek. 1. Balat Şeyhi Vahyî Efendi’nin *Divân*’ındaki mektup

(99b) *Sâbikan Çakırcıbaşı Olup Ba’dehü Bağdâd Vâlisi Olan Hasan Paşa’ya Kâ’imedir.*

Eger havâdis-i mazmûn-perverândan su’âl buyurılırsa Çakırcıbaşı Aga dâ’ileri Anadolu tarafında gâhice şikâra çıkılmaya vesîle olmak için Üsküdâr’da bir bâgcecik almak murâd idüp Kebûterî bendeniz ile meşveret eyledikte sultânım bendeniz bu husûsî iltizâm iderim ve Üsküdâr ahâlisinden istifsâr idüp be-her-hâl bir münâsibini bulurum didikte güzel ammâ bilirsin ben sevdâiyyü’l-mizâcım ihmâl olındığın istemem dimekle Kebûterî göğüs geçirüp

Huffâş-sıfat kûyumu her şeb dolanurdı[m]

Sana yarasa murg-ı dil ey şem ‘i şeb-ârâ

mefhûmı üzre makbûle geçerse Kebûteri bendeniz hizmetinizde cân bezl itmeden kaçmaz lâkin hussâd işimiz alçaklayup emegimiz hevâyâ gider didikde aga du'âcınız ben hasûd sözine kulak tutmam sen bu hizmeti tekmil eyle mukâbelesinde (100a) sana kuşçı tîmârlarından Balkan içinde bir eyü tîmâr ve sayyâd-ı ebreşin mahlûlünden birkac akça vazife ve çavka-yı dilsizin mahlûlünden et ve etmek ta'yîn itdireyim dimekle gözibozluk idüp toy avlandığından mevâ'id-i mezkûreye dil-beste olup böyle oldukda deryâ hafvına ve talaz endişesine bakmayup şikeste-bâl olmak degil belki dü-bâl olmağı ihtiyâr iderim deyü cevzi kerrâkesin kartal kanadı idüp işte ben uçdum siz de beni ökseleyegörün deyü âzmân-zâdeleri ardına alup murg-ı fîz-pervâz gibi şitâb iderek Kumribeli'ne geldiklerinde Martolos-zâde Efendi'ye müsâdefe idüp sultânım Üsküdâr'da bir bğçeçik isteriz bir bülend-pervâz u 'âlem-âşinâ mahdûmsuz 'acebâ bildiğinin yerlerde var mıdır deyü su'âl eyledikde Kabûteri Çelebi maslahat-güzârlıgla ve 'âlemgerdlikle halk beni uçurlar ben ise emsâlim ile zarûrî ihtilât idüp remeden taşra çıkmam ve kendi yağım ile kavrılıp kuvvet-i lâyemût ile âşiyân-gîr ü mülâzım-ı büyüt olanlardanım bâlâ-pervâzlık da itsem yine burcumu tecâvüz idüp dâ'ireden taşra tayerân itmeme bu husûsî Üsküdâr'a ihtisâsî olanlardan su'âl idin deyü cevâb itmekle yine bâl-i himmet açup râhî oldukda Süglün Muslı Sarâyı'nın küşesinde Bülbülcizâde Efendi'ye müsâdefe idüp Üsküdâr Vâlidesi'nde vâ'iz olup her cum'a bülbüller gibi şakiyup hüsn-i edâ vü takrîr-i dil-pezîr ile câmi'-i şerîfi mahsûd-ı gül-zâr-ı behişt eylemeniz sebebi ile ahâlisinden ekseri cenâbınıza mütereddidlerdir 'acebâ ol tarafda bir nûzhet-efzâ bğçeçik ma'lûm-ı şerîfiniz midir didikde (didikde) hayır benim ma'lûmum degildir lâkin Üsküdâr'da Karga Zarîf'e bir tezkirecik tahrîr ideyim tefîş idüp size 'arz eylesün deyüp 'alâ-cenâhi's-sefer berây-ı hâtr bir bitâkacık tahrîr idüp Kebûteri'ye teslîm eyledikde bitâkayı hırz-ı cân idüp bilâ-tevakkuf Üsküdâr'a gûzâr ve ba'z-ı ahâlisinden Karga Zarîf'i istifşâr ile hânesin bulup dakk-ı bâb ve kendi içeriden bu hâriciyyedir buyurun deyü cevâb eyledikde (100b) mütevâzî'âne süzülerek girüp buluşdukda tevîr-i tevkîr ile hoş geldiniz birâderler deyü kendi lâne-yi zarîfânesine kondurup sebep-i teşrîf nedir didikde

Murg câyî reved ki çine buved

Ne becâyî reved ki çi ne buved

hükmi üzre insâniyyetinizi ve dostânın imdâd u i'ânetinde bezl-i maktûr eylediginizi istimâ' idüp bu semtde aga efendimiz için bir müferreh bğçeçik bulup almasında dahi i'ânet eylemeniz recâsına geldik ve bir yâr-i 'azizinizden tezkire de aldık deyü bitâkayı sundukda izhâr-ı inbisât idüp 'ale'l-re's ve'l-'ayn hâlâ Toygar depesinde ednâ bahâ ile alınması mümkün olur bir bî-bedel bğçe vardır ki rûtbesi manzûr-ı sa'âdet oldukda nümâyân olur hemân buyurun seyr idin deyü delâlet ü irâ'et eyledikde fi'l-hakîka seyr ü temâşâ idüp bir bğçe gördiler ki misli görülmüş degil eşcârında sarıasma vü karatavuk u sigircık u ispinoz nâle vü efgânda birbirine nevbet virmezler ve gül-zârında 'andelîb-i hezâr-destân ü iskete vü fanita vü cümlete (?) vü manseta (?) terennüm ü elhânda birbirine fırsat degirmezler âb u hevâsî hûb ve çemen-zâr u şükûfe-zârı mergûb hâriciyye vü dâhiliyyesi bî-bahâne âşiyâne-yi şeh-bâz-ı devlet olmağa şâyeste bir sa'âdet-hâne ve bir meretebe-i cedîd ü bî-kusûrdur ki bir kargaburnı mihlatmaga ve bir yelkovan tecdîd itmege ihtiyâcı yok kemâl-i meretebe istihsân idüp bğçeğe söz yok iş bahâsında didikde Karga Zarîf varım aga efendimizi getürün pesendîdeleri olur ise fakîr sâhibini söyletmem ve eshel-i vechle yaparım dimekle Kebûteri âzmân-zâdelerle ric'at idüp vâkr-ı hâli aga du'âcılarına ifâde eylediklerinde kendileri dahi mu'âyene idüp pesendîdeleri olmağla vâkr-â ednâ bahâ ile temellük sûret-pezîr olup kemâl-i şevk ile nakl-i eskâl ve ihvân u hullân ile sohbet ü ülfete iştigâl siyâkında aga du'âcıları yârân şimdî bize bir vekîre ziyâfeti itkizâ eyledi didikde hâzır olan yârân da'vet olınacak ihvân evvelâ defter olınsun ba'dehû her birimize münâsib olanlar sipâriş olınsun edâ-yı hidmet idelim dimeleriyle ebnâ-yı cinsden olup me'lûf olduklarından murâd itdiklerini kuş (101a) atası nâ'ibi çelebiye defter itdirüp bî-tekkellûf olan ehîbbâ vü etbâ'ından Kabak Müderrisi Çelebi'ye Seyfî-zâde Efendi ile Hicâzî-zâde vü İspirî-zâde'yi ve Şâhincibaşı Aga'ya Turnacıbaşı Mehmed Aga ile Sakkabaşı Hüseyin Aga'yı ve Atmacacıbaşı'ya Toygun Aga ile Kuğu Mustafâ Çelebi'yi ve Palâz Dede'ye Ördek İsmâ'il Efendi ile Kaz Emîr'i ve Piliç Ahmed'e Baklava Horûsî Çelebi ile Tavukcıbaşı Aga'yı Mezgeldek Mü'ezzin'e Agackakan İmâmî ile Ferîdûn-zâde'yi ve

MİZAHİ BİR MEKTUP VE KUŞBAZLIĞA DAİR BİR VESİKA: BALAT ŞEYHİ VAHYİ
EFENDİ'NİN BAĞDAT VALİSİ HASAN PAŞA'YA GÖNDERDİĞİ MEKTUP

Serçe Pehlivan'a Kerkenes Çorbacı ile Florya üstesini ve Çıkrıkçı Ahmed Çelebi'ye Çakır Aga mütevellisi ile Avcıbaşı'yı ve Ebâbil-zâde'ye İshak Efendi ile Çaylak Dede'yi ve Boyacı Hüseyin'e başdankarayı sipariş idüp teblig-i da'vet eylediklerinde her biri bin cân ile ragbet gösterüp aga hazretlerinin meclisi gözümüzde uçar ziyaretlerine kuş olsak uçardık diyecek kadar iştiyâkımız olup âşiyâne-i devlet olan menzil-i pür-meymenetlerin tebrîk inzimâmıyla ve hadîka-yı kalb-i şeriflerinden sohbet-i senâkârâne ikbâl râyihası istismâmıyla şeh-bâz-ı tab'imız fırsat-ı münâsebete nîgerân iken sadâ-yı tabl-bâz-ı da'vetleri gûş-zed püftere-yi cünbâni-yi ragbetleri magzûr-ı çeşm-i hîred kılındıkda

Tabl-bâz-ı tu çü âvâz kuned

Murg-ı dil sû-yı tû pervâz kuned

hükmi üzre birer dervîşânece dest-âvîz ile bî-ihyâr 'azm-i Üsküdâr mukarrerdir deyi tehiyye-i esbâb-ı ikrâm idüp Seyfî-zâde Efendi bir sungur kılıc ve Hicâzî-zâde bir suya kuşak ve İspirî-zâde hatt-ı 'îmâdi ile bir Mantûk'u-Tayr ve Turnacıbaşı Mehmed Aga bir turna göği kır at ve Sakabaşı Hüseyin Aga bir tûtf yeşili su dîbâsi ve Toygun Aga bir çift balaban koçı bârgîri ve Kugu Mustafâ Çelebi bir pür-gû-papagan ve Ördek 'İsma'îl Efendi bir ankıdî sof u bir mînâlî raht ve Kaz Emîr iki tahtalı bir dervîşânece sâ'at ü bir top çeşm-i bülbül sandal ve Baklava Horûsî Çelebi bir tebsi içinde oynar ügeyik kır at ve Tavukcibaşı Aga yigirmi çift keklîk ü bir kafes boz bakkâl ü iki (101b) kafes bıldırcın ve Agackakan İmâmî bir çift dîbâ pervâzlı togan göksi kumâş-ı mak'ad ve Ferîdûn-zâde bir hümâyûn-nâme ve Kerkenes Çorbacı Yûsufcuk nâmında bir küçük gulâm ve Florya üstesi bir fâhîr kanarya ile yigirmi kızıl kırlangic ve Çakır Aga mütevellisi bir Mısrî üzengi vü bir Şâmî kesme vü bir Bağdâdî kerrâke ve Avcıbaşı bir gözleri buludî gözedir kızıl kırçapkun u bir tuhfe şeşper ve İshak Efendi bir sâye yağmurluk u bir keler kabzalı mücevher kılıc ve Çaylak Dede bir kaknûsî zih-gîr ü bir kutî gurâbiye ile hadîka-yı merkûmede müctemî'in olup her birinin hediyeleti istihsân ve kendileri mazhar-ı ikrâm-ı firâvân olup tarafından tekml rûsûm-ı tebrîk ü hoş-âmedî siyâkında şevk-i tâm ile sohbet ü ülfete âgâz ve her cânibden dîl-nüvâzlıklar ve dem-keşlikler olup yuva kızdırmak âyînleri icrâ olunurken Akbaba İmâmî birkac kuzgun ile karakuş gibi ziyâfete konmalız deyü bî-muhâbâ dâhil-i meclis olup sıkletini def' için gâh

Ey Hüdhd-i sabâ be-Sebe' mi-firistemed

beytiyle ve gâh

Tâvûs-ı cinân başladı cevânâ salındı

bestesiyle ve gâh

Her âdemin başına sâye-i Hümâ düşmez

murabba'ıyla ve gâh

Cem'iyet-i murgân sebep-i meyl-i tebâh nist

gazelinün taksîmî ile terâne-senc olup fî'l-hakîka hevâ-yı mûsîkîde şâhînden ziyâde bülend-pervâzlıklar idüp meclis kemâl-i revnak u letâfet bulup yârân fart-ı şevkden birbiriyle kafes keklîkleri gibi dakk u lak musâhabete ragbet üzre iken *Ve eyyü na'îmin lâ-yükeddiru'd-dehr* hükmi âşikâre olup çalıkuşî 'acele ile dâhil-i bezm olup sultânım birkac hâsekî 'acele üzre bu semte teveccüh eylediler sırrın bilmezdir iken bir leylek bacaklı çur(a)ca bostâncı içerü girüp Bostâncıbaşı Aga şunda bir mahalle nüzül eyledi ve Kuşcibaşı'yı size irsâl eyledi dirken Kuşcî dahi ilerü gelüp aga efendimiz buyurdılar ki cem'iyete şevketlü hûnkârımın rızâ-yı hümâyûnı yokdur hâtr gözedüp birden meclislerin basmadım imdi serkeşlik itmeyüp 'ırzları yerinde iken (102a) cem'iyeti def' idüp her biri kendi kümesinde ihtifâ iderse ne güzel ve illâ zaganûs pençesinden çıkmış gügerçin gibi kanatları ve kuyrukları yolunup kuşlar kal'asına dek nefy olunmak muhakkaktır didikde cümlesi pufbazlayup sakaburnı olduğundan mâ'adâ karârî firâra tebdîl ve reme ile gitmege cür'et idemediklerinden çil yavrısı gibi perîşân oldılar irtesi yine ictimâ' idüp bu fitne kimin tahrîki ile oldî deyü i'mâl-i fikr eylediklerinde sebep-i mâcerâ bu oldığı âşikâre oldî ki *Kartala bir ok tokınmış yine kendi kanadından* mefhûmınca Boyacı Hüseyin başdankarayı da'vetde tekâsül idüp sâ'irler dahi ferâmûş eylediklerinden gayrı mezbûrun ziyâde nazar-kerdesi olmak üzre bir sefih

kuyruksalan hıdmet-kârı olup med'uvların biri kendüyi tahrîk idüp meclise bile getürmiş başdankara dahi bizi âdem yirine komayup da'vet itdikleri dursun tâze hıdmet-kârimızı ayartmak hazm olunmaz deyü gammâzlığı ihtiyâr idüp bu fitne-yi 'azîmeye sebep olmuş böyle oldıkda yârândan ba'zıları gayrete gelüp cem'iyetimiz ehl-i 'ırz cem'iyeti olup 'ulemâ ve meşâyihdan âdemler ve birkac balıkçın taşur agalar var iken ve bir vechle dahl olunur işimiz yog iken böyle bir nâ-merdin gamzı ile 'ırzımız pây-mâl olup yüze çıkacak hâlimiz kalmadı karabataklık ihtiyâr edecek mertebeye gelmek merzbûm-ı Rûm'da olmuş zulm değildir mezbûrı yuvasında hâzırbasan gibi basalum ve yırtmakda demirkaynaklık idüp kanın dökelim ve iligin sökelüm yâhud Bahrî Efendi'ye bir 'arzuhâl yazdırup 'ankâ-yı kûh-ı sa'âdet olan sâhib-i devlet efendimize i'lâm-ı hâl ile mezbûrun hakkında gelelim deyü ahz-ı intikâm fikrinde iken mezbûr dahi âgâh olup şüfe'â-yı micberîn ile meclise gelüp ben itdimse siz itmen deyü niyâz-pâşlıklar ve'özhâhlıklar idüp muslihûn dahi *Es-sulhü seyîdü'l-ahkâm* hükmünü icrâya tahrîz itmeleriyle dâm-çin-i intikâm oldılar ve te'kid-i mahabbet için tarafeynden bir mükellef seyr va'd olunup henüz bakıyye-i eyyâm-ı şitâ olmagıla icrâsına ibtidâ-yı martı münâsib gördiler ve mahabbet (102b) u hulûs ile her biri menziline gelüp müreffehü'l-bâl oldılar.

Bâki hezâr cân u dil der-nagme bâdâ dâ'imâ.

Ek. 2. Çaylak Tevfik'in eserindeki mektup

Balat Şeyhi Vahyî Efendi Merhûmun Esâmî-i Tuyûr ve Istilâhât-ı Kuşbâzân İltizâmıyla Bağdâd Vâlisi Hasan Paşa'ya Gönderdiği Mektûbun Süretidir.

(122) Eger havâdis-i mazmûn-perdâziden su'âl buyurılır ise Çakırcıbaşı Aga du'âcıları Anatoli tarafında kâmîce şikâra çıkmaga vesîle olmak için Üskûdâr'da bir bâğçecik almak murâd idüp Kebûterî Çelebi ile meşveret eyledikte sultânım bendeniz bu husûsı iltizâm iderim ve Üskûdâr ahâlisinden istifsâr idüp beh-hâl bir münâsibini bulurum didikte güzel ammâ bilürsin ki ben sevdiyyü'l-mizâcım ihmâl olındığın istemem dimekle Kebûterî gögsin geçürüp

Huffâş-sıfat küyünü her şeb dolanurdım

Sana yarasa murg-ı dil ey şem'-i şeb-ârâ

mefhûmî üzre makbûle geçse Kebûterî bendeniz hıdmetinizde cân bezl itmekden kaçmaz lâkin hussâd işimizi alçaklayup emegimiz hevâya gider didikte aga du'âcınız hasûd sözine kulak tutmaz sen bu hıdmeti tekmlil eyle mukâbelesinde sana kuşçı tîmârlarından Balkan içinde bir eyü tîmâr ve sayyâd-ı ebreşin mahlûlinden birkac akça vazîfe (123) ve çavka-yı dilsizin mahlûlinden et ve etmek ta'yîn itdireyim dimekle gözibozluk idüp toy avlandığından mevâ'id-i mezkûreye dil-beste olup böyle oldıkda deryâ havfına ve talaz endişesine bakmayup şikeste-bâl olmak degil belki dü-bâl olmagı ihtiyâr iderim deyü kerrâkesin kartal kanadı idüp işte ben uçdum siz de beni ökseleyegörün deyü âzmân-zâdeleri ardına alup murg-ı tîz-per gibi şitâb iderek Kumrîbeli'ne geldiklerinde Martolos-zâde Efendi'ye musâdefe idüp sultânım Üskûdâr'da bir bâğçecik isteriz bir bülend-pervâz u 'âlem-âşinâ mahdûmsuz 'acebâ bildiginiz yerlerde var mıdır deyü su'âl eyledikte ey Kebûterî Çelebi halk beni maslahat-güzârlık ile ve 'âlem-gerdlikle uçururlar ben ise emsâlim ile zarûr ihtilât idüp remeden taşra çıkmam ve kendi yağımıla kavrulup kuvvet-i lâyetmût ile âşiyân-gîr ü mülâzım-ı büyüt olanlardanım bâlâ-pervâzlık eylesem de yine burcumu tecâvüz idüp dâ'ireden ba'id tayerân itmem bu husûsı Üskûdâr'a ihtisâsı olanlara su'âl idin deyü cevâb itmekle yine bâl-i himmet açup râhî oldıkda Süglün Muslı Sarâyı'nın küşesinde Bülbülcî-zâde Efendi'ye râst gelüp sultânım Üskûdâr Vâldesi'ne vâ'iz olup her cum'a kürsîde (124) bülbüller gibi şakiyup hüs-n-i edâ vü takfir-i dil-pezir ile câmi'-i şerfi mahsûd-ı gül-zâr-ı behişt eylemeniz sebebi ile ahâlinin ekseri cenâbınıza mütereddidlerdir 'acebâ ol tarafda bir nûzhet-fezâ bâğçecik ma'lûm-ı şerifiniz midir didikte hayır ma'lûmum degildir lâkin Üskûdâr'da Karga Zarîf'e bir tezkire tahrîr ideyim teftîş idüp size 'arz eylesün deyü 'alâ-cenâhi's-sefer berây-ı hâtır bir bitâka tahrîr idüp Kebûterî'ye teslim eyledi bitâkayı hırz-ı cân idüp bilâ-tevakkuf Üskûdâr'a güzâr ve ba'z-ı ahâleden Karga Zarîf'i istifsâr ile hânesin bulup dakk-ı bâb eyledikte kendü içertüden bu hâriciyyedir buyurun deyü cevâb virmegele

MİZAHİ BİR MEKTUP VE KUŞBAZLIĞA DAİR BİR VESİKA: BALAT ŞEYHİ VAHYİ
EFENDİ'NİN BAĞDAT VALİSİ HASAN PAŞA'YA GÖNDERDİĞİ MEKTUP

mütevâzî'âne süzülerek girüp buluşdukda tevfir-i tevkîr ile hoş geldiniz birâderler diyerek kendi lâne-i zarîfânesine kondurup sebeb-i teşriflerin istihbâr eyledikde

Murg câyî reved ki çine buved

Ne becâyî reved ki çi ne buved

hükmi üzre insâniyyetinizi ve dostânın imdâd u i'ânetinde bezl-i maddür eylediginizi istimâ' idüp bu semtde aga efendimiz için bir müferreh bâğçecik alınmasında hüsni himmetiniz recâsına geldik ve bir yâr-i 'azîzinizden tezkire dahi aldık deyi bitâkayı sundukda ızhâr-ı inbişât ile (125) 'ale'l-re's ve'l-'ayn hâlâ Toygar devesinde ehven pahâ ile alınması mümkün olur bir bî-bedel bâğçe vardır ki rûtbesi manzûr-ı sa'âdet oldukda nümâyân olur hemân buyurun seyr idin deyi delâlet ü irâ'et idüp seyr ü temâşâ eylediklerinde fi'l-hakika bir bâğçe gördiler ki misli görülmüş degil eşcârında sarıasma vü karatavuk u sığırık u ispinos nâle vü efgânda birbirine nevbet virmezler ve gül-zârında 'andelîb-i hezâr-dâstân ü iskiye vü kapuze (?) vü cümlete (?) vü manseta (?) terennüm ü elhânda birbirine fırsat bırakmazlar âb u hevâsı hûb çemen-zâr u şükûfe-zârı mergûb hâriciyye vü dâhiliyyesi bî-bahâne âşiyâne-yi şeh-bâz-ı devlet olmaga şâyeste bir sa'âdet-hâne ve bir mertebe-i cedîd ü bî-kusur ki bir kargaburnı mıhlamaga ve bir yelkovan tecdîd itmege ihtiyâcı yok kemâl-i istihsân ile tahsîn idüp bâğceye söz yok iş bahâsında didikde Karga Zarîf evvel aga efendimizi getürün 'indlerinde rehîn-pesend olur ise fakîr sâhibini söyletmem ve eshel-i vechle yaparım dimekle Kebûterî Çelebi âzmân-zâdeler ile ric'at idüp vâkı'-ı hâli aga du'âcılarına ifâde eyledikde kendüleri dahi mu'âyene idüp begenmeleri üzerine vâkı'â ednâ bahâ ile temellük sûret-pezir olup kemâl-i sevk ile nakl-i eskâl ve ihvân u hullân ile sohbet ü ülfete iştigâl siyâkında aga du'âcıları (126) yârân şimdi bize bir vekire ziyâfeti iktizâ eyledi didikde hâzır olan yârân ve da'vet olınacak ihvân evvelâ defter olunsun ba'dehü her birimize münâsib olanlar sipârîş olunsun edâ-yı hîdmet idelim dimeleriyle ebnâ-yı cinsinden olup me'lûf olduklarından murâd itdiklerini kuş atası nâ'ibi çelebiye defter itdirüp bî-tekkellûf olan ehîbbâ vü etbâ'ından Şâhîncibaşı Aga'ya Turnacıbaşı Mehmed Aga ile Sakabaşı Hüseyin Aga'yı ve Kabak Müderrisi Çelebi'ye Seyfi-zâde Efendi ile İspirî-zâde'yi ve Hicâzî-zâde'ye Toygun Aga ile Kugu Mustafâ Çelebi'yi ve Palâz Dede'ye Ördek İsmâ'îl Efendi ile Kaz Emîr ve Piliç Ahmed'e Baklava Horûsî Çelebi ile Tavukcibaşı Aga'yı ve Mezgeldek Mü'ezzîn'e Agackakan İmâmî ile Feridûn-zâde'yi ve Serçe Pehlivân'a Kerkenez Çorbacı ile Florya üstesini ve Çıkrıkçı Ahmed Çelebi'ye Çakır Aga mütevellîsi ile Avcıbaşı'yı ve Kaz Ahmed İshâk Efendi ile Çaylak Dede'yi ve Boyacı Hüseyin'e başdankarayı sipârîş idüp da'vet itdiklerinde her biri bin cân ile ragbet gösterüp aga hazretlerinin meclîsi gözimizde uçar ve ziyâretlerine kuş olsak uçarak gideriz diyecek kadar iştiyâkımız olup âşiyâne-i devlet olan menzil-i pür-meymenetlerine tebrik inzîmâmıyla ve hadika-yı kalb-i şerîflerinden sohbet-i (127) senâ-kârâne ikbâl râyihası istîşmâmıyla şeh-bâz-ı tab'ımız fırsat-ı münâsebeti nigerân iken sadâ-yı tabl-bâz-ı da'vetleri gûş-zed ve püftere-yi cümbânî-i ragbetleri manzûr-ı çeşm-i hîred kıldıkda

Tabl-bâz-ı tu çü âvâz kuned

Murg-ı dil sû-yı tû pervâz kuned

hükmi üzre birer dervîşânece dest-âvîz ile bî-ihitiyâr 'azm-i Üsküdâr mukarrerdir deyi tehiyye-i esbâb-ı ikrâm idüp Seyfi-zâde Efendi bir sunkur kılıc ve Hicâzî-zâde bir suya kuşak ve İspirî-zâde Efendi hatt-ı 'imâd ile bir Mantukî't-tayr ve Turnacıbaşı Mehmed Aga bir turna göği kır at ve Sakabaşı Hüseyin Aga tûtî yeşili su dîbâsı ve Toygun Aga bir çift balaban koçı bârgîri ve Kugu Mustafâ Çelebi bir pür-gû papagan ve Ördek İsmâ'îl Efendi bir top angıdı sof ve Kaz Emîr iki tahtalı sâ'at ü bir top çeşm-i bülbül sandal ve Baklava Horûsî Çelebi tepsi içinde oynar bir ügeyik kır at ve Tavukcibaşı Aga yigirmi çift keklik ü bir kafes boz bakkâl ü iki kafes bıldırcın ve Agackakan İmâmî bir çift dîbâ pervâzlı togan gögsi kumâş-ı mak'ad ve Feridûn-zâde bir hümâyûn-nâme ve Kerkenez Çorbacı Yüsufçuk nâmında bir küçük gulâm ve Florya üstesi (128) bir fâhir kanarya ü yigirmi kızıl kırlangıc ve Çakır Aga mütevellîsi bir Mısıf üzengi vü bir Şâmî kesme vü bir Bağdâdî kerrâke ve Avcıbaşı bir gözleri bulutı gözedir kızıl kırçapkun u

bir şeşper ve İshâk Efendi bir sâpayı [sâye] yağmurluk u bir keler kabzalı mücevher kılıc ve Çaylak Dede dervîşânece bir kutı gurâbiye ile hadîka-yı mezkûrede [merkûmede] müctemi'in olup her birinin hediyesi istihsân ve kendileri mazhar-ı ikrâm-ı firâvân olup tarafından tekmil rûsûm-ı tebrîk ü hoş-âmedî siyâkında şevk-i tâm ile sohbet ü ülfete âgâz ve her taraftan dil-nüvâzlıklar ve dem-keşlikler olup yuva kızdırmak âyınleri icrâ olunurken Akbaba İmâmî birkac kuzgun ile karakuş gibi ziyâfete konmalınız deyü bî-muhâbâ dâhil-i meclis olup sıkletini setr için gâh

Ey Hüdühüd-i sabâ be-Sebe' mi-firistedem

Binger ki ez-kücâ be-kücâ mi-firistedem

beytiyle ve gâh

Tâvûs-ı cinân başladı cevânâ salındı

bestesiyle ve gâh

Her âdemin başına sâye-i Hümâ düşmez

murabba'ıyla ve gâh

Cem'iyet-i murgân sebep-i meyl-i bütânest

gazelinin taksîmi ile terâne-senc olup fi'l-hakîka hevâ-yı mûsikîde şâhînden ziyâde bülend-pervâzlıklar idüp meclisde kemâl-i letâfet ve yârân dahi fart-ı şevkden birbirleriyle kafes (129) leglekleri gibi dakk u lak musâhabete [musahibine] râğbet üzre iken *Ve eyyü na'imîn lâ-yükeddiru'd-dehr* hükmi âşikâr olup çalıkuşu 'acele ile dâhil-i bezm olup sultânım bir hâseki 'acele ile bu tarafa teveccüh eylediler sırrını bilmezdir iken bir leykle bacaklı çurça bostâncı içerü girüp Bostâncıbaşı Aga şu arada bir mahalle nüzül eyledi işte Kuşçıbaşı'yı size irsâl eyledi dirken Kuşçıbaşı içerü gelüp aga efendimiz buyurdılar ki böyle cem'iyete şevketlü efendimizin rızâ-yı hümâyûnları olmadığın bilmezler mi hâtırların gözedüp birden meclislerin basmadım imdi serkeşlik itmeyüp 'ırzları yerinde iken cem'iyeti def' idüp her biri kendi kümesinde ihtifâ ider ise ne güzel ve illâ zaganûs pençesinden çıkmış gügerçin gibi kanadların ve kuyrukların yolup kuşlar kal'asına nefy olunmaları muhakkakdır didikde cümlesi pufpazlanup sakaburnı olduklarından mâ'âdâ karârî firâra tebdil etdiler ve reme ile gitmege dahi cür'et idemediklerinden çil yavrısı gibi perişân oldılar irtesi yine ictimâ' idüp bu fitne kimin tahrikiyle oldu deyü i'mâl-i fikr eylediklerinde sebep-i mâcerâ bu olduğu âşikâre oldu ki *Kartala bir ok tokunmuş yine kendi yeleşinden [kanadından]* mefhûmî üzre Boyacı Hüseyin Aga başda[n]karayı da'vetde (130) tekâsül idüp sâ'iri dahi ferâmûş eylediklerinden nâşi mezbûrun ziyâde nazar-kerdesi olmak üzre bir sefih kuyruksalan hıdmet-kârî olup med'uvların ba'zıları uyurup böyle meclise getürmüşler başdankara dahi bizi âdem yerine komayup da'vet idediklerinden mâ'adâ tâze hıdmet-kârımızı ayartmak hazm olunur ma'nâ degildir deyü gammâzlık idüp bu fitne-yi 'azîmeye sebep olmuş böyle oldıkda yârândan ba'zıları gayrete gelüp cem'iyetimiz ehl-i 'ırz cem'iyeti olup 'ulemâ ve meşâiyihden âdemler ve birkac balıkçın taşur agalar var iken ve bir vech ile dahl olunur işimiz yog iken böyle bir nâ-merdin gamzı ile 'ırzımız pây-mâl ve yüze çıkacak hâlimiz kalmayup karabataklık ihtiyâr idecek mertebeye gelmek merzbûm-ı Rûm'da olmuş zulm degildir gelin ittifâk ile mezbûrî yuvasından hâzırbasan gibi basalım ve yırtmakda demirkaynaklık idüp kanın dökelim ve iligin sökelim yâhud Bahri Efendi'ye bir 'arzuhal yazdırup 'ankâ-yı kâf-ı sa'âdet olan sâhib-i devlet efendimize i'lâm-ı hâl ile mezbûrun hakkında gelelim deyü ahz-ı intikâm fikrinde iken mezbûr dahi âgâh olup şüfe'â-yı micberin ile meclise gelüp ben itdim ise siz itmen deyü 'özü-hâhlıklar idüp muslihûn dahi *Es-sulhü seyîdül'ahkâm* hükmünü icrâya tahrîs [tahriz] itmeleriyle (131) dâm-çîn-i intikâm olup te'kid-i mahabbet için tarafeynden birer mükellef seyr va'd olındı. Lâkin henüz eyyâm-ı şitâ olmagıla icrâsına ibtidâ-yı martı münâsib gördiler ve mahabbet u hulûs ile her biri menziline gelüp müreffehül'bâl oldılar

Bâki hezâr cân u dil der-nagme bâdâ dâ'imâ.